

Endreffy Zoltán: “hogy művelje és őrizze...”

A könyvismertetést írta: Édl Ágnes

Témák: elidegenedés, felelősség, filozófia, kereszténység, környezet (természeti), modernitás, pszichológia, vallás

Napjaink egyik legfontosabb és legnagyobb érdeklődést kiváltó kérdésköre a Föld ökológiai pusztulása és a globalizáció problémái. Ezzel foglalkozik *Endreffy Zoltán* tanulmánykötete is, ám a szeretetet és az élet iránti általános felelősséget hirdető katolikus filozófus egészen sajátos nézőpontból közelít a témához.

A kötetben található tizenkét tanulmány keletkezését tekintve viszonylag nagy időt (1972–1998) fog át a szerző szakmai és gondolati fejlődésében, ennek ellenére üzenete ma is újszerű, sőt időszzerű. Az 1999-ben megjelent humánökológiai témájú írásgyűjtemény a szakembereken kívül ajánlható mindazoknak, akik aktívan keresnek a megoldást, de még kevésbé ismertek előttük a válsághelyzet tényei és az azokat meghatározó tényezők, s azoknak is, akiket csupán érdekel a humánökológia, azon belül is az ökoetika és annak kérdésfeltevésai. Endreffy Zoltán kiválóan vázolja és artikulálja az ökológiai válság lényegét, óhatatlanul elgondolkodásra készítetve olvasóit.

A könyv azonban elsősorban nem is problémafelvetése, hanem inkább közelítésmódja miatt érdekes. Sok szó esik mostanában arról, hogy veszélyben vannak természetes erőforráskészleteink, s ha nem intézkedünk még idejében, a termőtalaj, az ivóvíz, illetve a tűzifa hiánya az emberiség létfenntartásának végét jelentheti. Ugyanez a helyzet a szennyeződési problémákkal is, elég a szén-dioxid (a globális klímaváltozás), a savas esők és az egyéb ipari szennyezések okozta károokra gondolni. A szerző nem bocsátkozik bizonytalan jóslatokba, inkább azt érezteti, hogy már a jelen adatai is döbbenetesek. Az ökológiai korlátozottságból adódóan az emberi tevékenységnek abszolút korlátai vannak, így nem lehet egyet érteni azokkal, akik a környezeti problémák megoldását a technikai fejlesztésben, illetve a környezetvédelmi-, gazdasági- és jogi szabályozókban látják. Inkább életmódunkat kell gyökeresen megváltoztatni, javasolja.

A kötet tanulmányai nem időrendben követik egymást, hanem tematikusan vannak csoportosítva. Egy-egy gondolat azonban több helyen is megjelenhet (lásd például a *Genetika, gén-technológia és etika* című részt), de ilyenkor mindig hozzáadódik valami. Ez a szerkesztési elv egyfajta holisztikus képzetet kelthet bennünk: egyre többet olvashatunk a válságtudat és a haladásba vetett hit száz évre visszanyúló váltakozásáról, a jelenkorra érvényes “hatalomformájú” tudásról avagy a hatalmi versengés tragikumáról.

A könyvet izgalmassá teszi, hogy Endreffy Zoltán a manapság ritka kivételek közé tartozó polihisztor. A természet és az ember viszonyának tárgyalásakor olyan tömör, de érthető eszmetörténeti ismertetést ad, amelyből áttekinthetővé válik a görög és a keresztény világnépek történelmi alakulása; kiderül, miként keletkezett a világ *Platón Timaios* című dialógusa szerint, s hogy ez a kozmogónia miként hozható összefüggésbe a keresztény teremtéstanal; megtudható, miként jelenik meg test és lélek *Szent Ágoston*nál. A szerző elsődleges célja ez-

zel az, hogy Lynn *White* jr. 1967-es tételét (magyarul lásd Lányi A. [szerk.]: *Természet és szabadság*; Osiris, Budapest, 2000, 27–35. o.) megcáfolja.

White szerint ugyanis az ökológiai válság a keresztény tanok jellegzetességeire vezethető vissza, hiszen már a Biblia első lapján arra szólít fel minket Isten, hogy hajtsuk uralmunk alá a földet, minek következtében a nyugati civilizációban meggyőződéssé vált, hogy az embert a világ középpontjának kell tekinteni. A *dominium terrae* parancsának White-féle értelmezésével szemben Endreffy hatásos érveket hoz fel, s ezek megértését segíti a fentebb említett eszmetörténeti ismertetés a filozófiában és a teológiában kevésbé jártas olvasók számára. Így, ha a *dominium terrae* parancsa azt jelenti, hogy az ember “Isten képmásaként, földi helytartójaként művének munkatársa legyen” (a természettel való viszonyában), akkor ebből már levezethetővé válik az ember többi teremtménnyel való összetartozása és a velük való szolidaritás kívánalma, amely a zsidó hagyományban egyértelműen megjelenik. Kielezeten fogalmazva: az uralkodás – ebben az értelemben – szolgálatot jelent.

Endreffy Zoltán az ökológiai válság kezelésekor a keresztény eszme mellett érvel. Úgy gondolja, a modern társadalmak egyéneire a fokozódó individualizmus és a magánéletbe való visszahúzódás jellemző, melyet az uralkodó politikai mentalitásra vonatkozóan is érvényesnek lát. Az egyén jelenkori identitásválságát a pszichoanalízis szemszögéből egyfajta neurozisként írja le. Már Erich *Fromm* (*Birtokolni vagy létezni? Egy új társadalom alapvetése*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994) és Herbert *Marcuse* (*Az egydimenziós ember*; Kossuth Kiadó, Budapest, 1990) is megírták, hogy a fogyasztói társadalom embere neuroziszban szenved, ugyanis az, aki “normálisan”, jól alkalmazkodik az elidegenült életviszonyokhoz, voltaképpen beteg személyiségű, és igazi szükségleteit elfojtva, hamis szükségletek rabságában él. E gondolatok, megjelenésük idején, nem gyakoroltak jelentős hatást az emberekre, akiknek nagy része, beleértve a munkásosztályt is, elégedettnek látszott. Endreffy azonban az ellenkultúra híveit is neurotikusnak nevezi, elismerve, hogy ők legalább már felismerték betegségeiket s tömegesen hangoztatták igényüket a “terápiára”.

A pszichológiai “megalapozásból” nem maradhatott ki Abraham *Maslow*nak az alapszükségletekről szóló elmélete sem, hiszen e nélkül nehezen értenénk a szerző azon megállapítását, miszerint a 60-as évek radikális fiataljainak lázadása és az ellenkultúra kísérletét kiváltó “rossz közérzet” összefügg a hatékonyságra törekvés tendenciájával (ami nemcsak a gazdasági életre, hanem az oktatáspolitikára is jellemző). E folyamat árnyoldala az alapvető emberi értékek feláldozása és elfelejtése. Alapvető szükségleteink közé tartoznak például – a fiziológiai és a biztonsági szükségletek mellett – a szeretettel és az önbecsüléssel kapcsolatos szükségletek, az önérvényesítés szükséglete, illetve a kognitív és az esztétikai szükségletek. Sokak szerint ezek elfojtásáért a társadalmi mechanizmusok közül leginkább a hatékonyság eszméjét erősítők a felelősek. Endreffy nem érzékelteti heves egyetértését, de érvel mellette. Jó tudni, hogy klinikai tapasztalatok is megerősítik, hogy “*az emberi organizmus jobban működik, ha a biztonság, a szeretet, a megbecsülés iránti szükségletét kielégítik: pontosabban észlel, gyakrabban von le helyes következtetéseket, jobban megemészti az ételt, ellenállóbb a betegségekkel szemben*” (197. o.). Egy későbbi tanulmányában a tömegtermelés ellen is hasonló érveket hoz fel, mondván, hogy a tömegtermelés szükségképpen fosztja meg a dolgozók túlnyomó többségét attól a lehetőségtől, hogy igazi emberi tevékenységet folytassanak.

A könyv szerint a mai társadalom egyik fő problémája az ember önmagától való pszichikai elidegenedése, és a legfontosabb feladat ennek leküzdése. Sokak szerint ugyan az önmagunktól való elidegenedés legfőbb oka az Istentől való elidegenedésben rejlik, a szerző nem foglalkozik ezzel a “tyúk vagy tojás” jellegű kérdéssel, talán éppen az igehirdető szereptől való szándékos elhatárolódása miatt. A megoldást azonban a keresztény megtéréshez hasonló tudatváltozásként képzei el. Szokatlan, semmiképpen sem gyakori elképzelés ez, mely az emberi cselekvés alapvető dimenzióit az egymás iránti megértésben, a résztvevő érdeklődésben,

az önzetlenségben és az adni tudásban látja, a “szeresd felebarátodat úgy, mint önmagadat” parancs alapján. Mindezt saját identitáskeresésének vallomásszerű leírásával mutatja be, mellyel életfelfogásunk átgondolására, azaz kritikai attitűdre késztet.

Az ökológiai válság problémájára Endreffy egy másik, az előzővel némiképp ellentétben álló megoldást is ajánl: kollektív összefogást sürget. A szerző Carl Friedrich von Weizsäcker nyomán (*Die Zeit drängt*; Hanser, München, Wien, 1986) úgy gondolja, hogy az alkotmányos, demokratikus nemzeti államok mintájára nemzetközi jogrendre, világméretű ökológiai és szociális törvényhozásra, azaz egyfajta világállamra lenne szükség, ugyanis az “*ökokatasztrófák nem tartják tiszteletben az államhatárokat*” (258. o.). Ez a megoldás könnyebben elérhető, mint az előző, egyéni “megtérésre” készítő, ráadásul elő is segítheti annak létrejöttét. A “világállam” anyagi, pénzügyi háttéréről, érdekképviselési rendszeréről azonban sajnálatos módon nem tudunk meg részleteket a könyvből, s azt is jó lenne a szemünk előtt tartani, hogy az “eszményi” világállam könnyen átfordulhat diktatúrává, hacsak nem következik be addigra az a bizonyos tudati átalakulás.

Mindent egybevetve a könyv ismeretterjesztő jellegű az érdeklődő átlagolvasóknak címezve, ám a szakmabelieknek is élvezetes lehet, ha figyelembe veszik a közérthetőség igényét, s nem várnak el komoly szakmai nyelvezetet. Különösen a kötet második fele tartalmaz – az ökológiai megközelítésekhez és az ökoetikához mérten is – meglepő és újszerű gondolatokat, melyek továbbgondolásra, illetve kritikára ösztönözhetnek keresztényeket és nem keresztényeket egyaránt. (Liget könyvek, Budapest, 1999)